

Història de la quadribarrada (III)

JOSEP M. ALENTÀ

L'aparició de l'estelada

La frustració autonomista dins la Monarquia espanyola féu néixer l'independentisme republicà, organitzat políticament per primera vegada pel gener de 1919 amb la Federació Democràtica Nacionalista de Francesc Macià, base de la constitució d'Estat Català en 1922. I el seu signe, nascut abans que el partit, va ser la bandera estelada, que aparegué a la tardor de 1918 quan la desfeta previsible dels imperis centrals en la Primera Guerra Mundial feia preveure l'eclosió de nous estats nació a Europa, i quan Catalunya es preparava per a la gran campanya autonomista dels anys 1918-1919.

L'inventor de l'estelada va ser el nacionalista català Vicenç A. Ballester, director de la revista *La Tralla*, i d'un comitè nacional català, dedicat a la internacionalització del plet català en 1918 i integrat per gent de la Unió Catalanista.

L'estelada aparegué en públic per primer cop el 16 de novembre de 1918 a la plaça de Sant Jaume durant la concentració que es féu per a lliurar al president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, el resultat del plebiscit realitzat entre els consells municipals de Catalunya a favor de l'autonomia política. L'endemà va aparèixer l'estelada darrere de Francesc Macià en un míting al CADCI, on explicà i justificà el seu nacionalisme autodeterminista.

Existeix el precedent de l'ensinya de la Joventut Catalanista, els Néts dels Almogàvers, creada en 1913 per joves obrers dins el Casal Nacionalista Martinenc, al barri barceloní del Clot. Era una bandera quadribarrada amb una franja blanca tocant al pal i al bell mig un estel de color de cinc puntes. L'Onze de Setembre de 1915 els Néts dels Almogàvers van posar una làpida definitiva al Fossar de les Moreres, al costat de Santa Maria del Mar, en el lloc d'enterrament dels morts en la defensa de Barcelona l'any 1714. La làpida tenia inscrits els versos de Frederic Soler:

**«Al Fossar de les Moreres no s'hi enterra cap traïdor;
fins perdent nostres banderes, serà l'urna de l'honor.»**

I en la fotografia de la cerimònia, publicada per Joan Crexell, es veia aquesta ensinya que la policia féu plegar de seguida.

La bandera de l'estel solitari, ideada per Vicenç A. Ballester i adoptada per Macià, rep sovint el nom de bandera d'Estat Català. Es tracta d'una ensinya de combat, que visualitza la necessitat de la lluita per a l'alliberament nacional, mentre la senyera és la bandera històrica i legítima de Catalunya. Això indica una fragmentació del catalanisme polític, que deixa de tenir una sola bandera. L'estelada presenta una influència evident de la bandera cubana, que s'inspirà en la nord-americana —especialment la texana. També és gran la similitud amb la bandera de Puerto Rico, més semblant encara a la nord-americana

Joves mostrant l'estelada vora Montserrat

com a territori que va ser annexat als EUA en 1898. Cal recordar que el president Wilson, amb el reconeixement del dret d'autodeterminació de les nacionalitats a Europa i la victòria militar dels Estats Units en 1918, va ser molt popular als ulls dels catalanistes fins que els governants de les potències vencedores, incloent-hi Wilson, van considerar que el cas català no s'havia d'incloure en l'ordre del dia de Versalles.

El triangle al costat del pal és, com l'estel, un símbol maçònic que significa igualtat, llibertat i fraternitat. El color blau representa la humanitat i és avui el color de la bandera de la Unió Europea, també plena d'estels com la nord-americana, un per cada estat membre. No s'ha remarcat que, al costat de la influència cubana i nord-americana, l'estelada pogués rebre igualment la de la bandera dels federals espanyols pimargallians, que consistia en la tricolor (vermell, groc i lila) amb un triangle blau amb quinze estels, els dels estats previstos en la federació espanyola. Cal recordar que Estat Català, fins i tot en el projecte de constitució de l'Havana de 1928, aspirava a una confederació voluntària i bilateral amb Espanya i, per tant, els d'Estat Català eren federalistes o confederalistes.

En les manifestacions a la Rambla, durant la campanya autonomista dels anys 1918-1919, provocà una crispació nota-

ble el fet que la repressió policial se centrés a arrencar de les solapes les banderetes catalanes, fossin tradicionals o estelades. Aquestes darreres eren encara molt minoritàries.

Un any i mig després, el president del consell de ministres, Eduardo Dato, visità Barcelona amb el rei Alfons XIII, pel juny de 1920. Es negociava satisfactòriament en aquell moment el traspàs de tots els serveis i recursos de les quatre diputacions a la Mancomunitat. En contra d'aquest traspàs havien interposat un recurs els monàrquics espanyolistes de la mateixa Catalunya. Amb motiu de la visita reial, els dirigents de la Lliga Regionalista i el president Puig i Cadafalch donaren la consigna de posar banderes catalanes als balcons com a senyal d'homenatge digne i sense renúncia. Dato ho acceptà de grat mentre, en baixar del tren, responia al crit de «Visca Espanya» dient: «Sí, viva España, pero también Visca Catalunya.» I després declarà: «Una bandera catalana es una bandera española.»

Malgrat tot, tres anys més tard, la fòbia contra la senyera i la llengua catalana s'havia d'expressar sense límits per part del poder central amb la prohibició d'hissar la bandera catalana i d'utilitzar el català en les corporacions, amb el decret del Directori Militar, promulgat pocs dies després del cop d'estat incruent del general Miguel Primo de Rivera el setembre de 1923. Encara que la llengua catalana no havia arribat a l'estatut de cooficialitat, en català es redactava i es publicava tota la documentació de la Mancomunitat, i en aquesta llengua es feia l'ensenyament en les escoles tècniques que en depenien. Quan Alfons XIII visità Barcelona acompanyat de Primo de Rivera, de tornada d'Itàlia, el general digué al monarca: «Ya ve Vuestra Majestad cuántas banderas españolas hay en los balcones.» «Hay muchas más catalanas», respongué el rei. «Yo no he visto ninguna», replicà el general, i Alfons XIII comentà: «En todos los balcones donde no hay bandera, hay una bandera catalana.»

La Mancomunitat va ser liquidada l'any 1925 i es torna a la divisió de Catalunya en quatre províncies inconnexes. La prohibició dels símbols propis els revaloritzà i incrementà el rebuig envers els oficials, en ser imposats en exclusiva. Quan la Marcha Real va ser interpretada, l'abril de 1925, abans d'un partit amistós amb el Júpiter a l'antic camp del barri de les Corts, en homenatge a l'Orfeó Català després del seu èxit a Roma, l'himne va ser rebut pel públic amb una xiulada eixordadora. La resposta fou la clausura per sis mesos del Futbol Club Barcelona, dictada pel governador, el general Milans del Bosch. L'Orfeó Català va ser igualment clausurat temporalment.

L'intent de penetració guerrillera de Francesc Macià i Estat Català el novembre de 1926 va ser frustrat per la gendarmeria francesa, però constituí un indici de la radicalització del nacionalisme català davant Primo de Rivera. Amb la Generalitat republicana passaren a ser oficials la senyera i l'escut de les quatre barres, ara ovalat i sense corona. Torna a ser el de la Generalitat actualment. Però l'estelada es mantindria com a símbol del nacionalisme radical, atès que l'autonomia política concedida en 1932 es manifestà aviat com a insuficient i vulnerable a la interpretació restrictiva pel poder central.

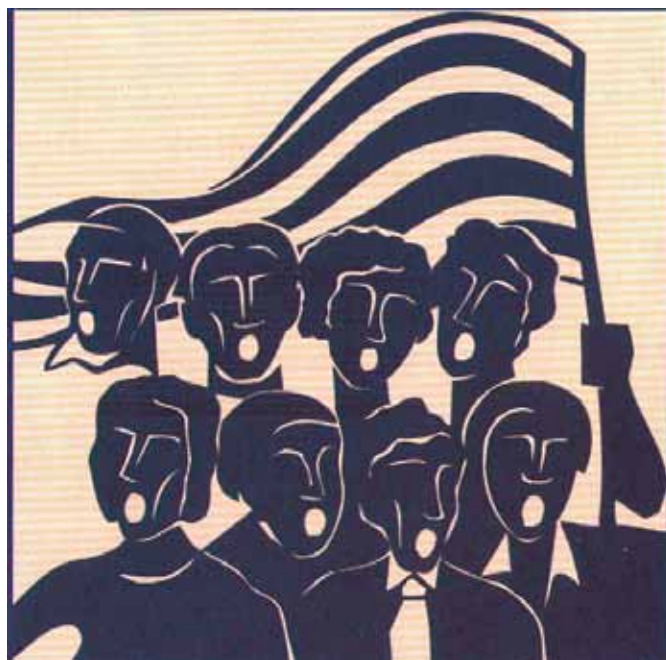

Els autonomistes catalans republicans no veien amb bons ulls la persistència de l'estelada. Un editorial del diari *La Publicitat*, portaveu d'Acció Catalana, amb el títol «La bandera dels catalans», en criticava l'estel el 17 d'agost de 1933, i la considerava «una mostra de vanitat i de mal gust. Aquest estel que algunes associacions pinten a la bandera nostra per fer-ne exclusivament una bandera de casino, és, en realitat, un estel que volen posar-se a la màniga els qui la manegen. Un senyal que els distingeix dels altres catalans. Oh —dirà algú—, és que és una bandera separatista. Fals! Amb la bandera catalana n'hi hauria prou. La separació de Catalunya seria de tot Catalunya, no una propietat d'un grupet gestor». La resposta des de *Nosaltres Sols* el 19 d'agost del mateix any argumentava que era «senzillament una bandera de combat nascuda pel fet d'amor a la Pàtria [...], l'estel és per a nosaltres la distinció que hi ha entre els catalans que s'ajupen i traeixen i els catalans que segueixen el camí únic, rebel i dreturer per a la llibertat de la Pàtria».

Encara era més clara la resposta de *La Tralla*, l'11 de setembre de 1933. Començava dient que per a ells la bandera catalana era també la senyera sense additaments. Ara bé, si hi afegien un estel «és perquè la bandera Catalana de les quatre barres és acceptada —sembla— per l'Estat espanyol [...]. Perquè la de les quatre barres la posen amb l'altra, juntes, tocant-se i besant-se —quan mai per mai no es poden besar coralment— els elements oficials, els que representen als ulls del món Catalunya, la Pàtria única dels catalans. Deixin que Catalunya sigui independent, i serà aleshores quan posarem de bell nou la bandera de les quatre barres, la

Bandera Catalana sense estel, sense blau, però amb tots els honors. Ben alta, ben dreta i ben sola!». El caràcter de bandera provisional i de combat sembla aquí la justificació de l'estelada juntament amb la insatisfacció per una autonomia insuficient i desvirtuada.

Quan el 6 d'octubre de 1934 el president Lluís Companys i el consell executiu de la Generalitat es declararen en rebel·lia contra el Govern de la República, creient que s'iniciava una involució antiautònica i antidemocràtica, el conseller de Governació, des de l'edifici del Pla de Palau, que avui ocupa la delegació del Govern espanyol a Catalunya, va fer hissar la bandera estelada. Aleshores Companys la hi va fer treure, atès que, com ell acabava de dir en el seu manifest, no es tractava d'una revolta independentista, sinó d'una declaració unilateral de l'Estat Català dins una República Federal espanyola, que encara no ho era. Companys volia ja que quedés clar que era un acte de solidaritat amb les esquerres espanyoles, començant pels socialistes, que acabaven d'iniciar la vaga general revolucionària. I el conseller de governació, Josep Dencàs, obeí l'ordre i substituï l'estelada.

La bandera prohibida

Després de la guerra civil espanyola la nova formació unitària catalanista, el clandestí Front Nacional de Catalunya, només emprà la bandera i abandonà l'estelada. La prohibició de la bandera catalana —tot i subsistir incrustada en l'escut oficial franquista— motivà diverses accions consistentes en la seva exhibició com a signe de resistència. L'11 de setembre de 1944 un escamot de la secció militar de l'FNCC, integrat per Jaume Martínez Vendrell, Joan Josep Ferrer Grau i Ferran Murull i Duran, va col·locar una bandera de vuit metres de llarg i tres d'amplada entre les torres de Jaume I i de Sant Sebastià del transbordador aeri del port de Barcelona, que no funcionava. La matinada del 23 d'abril de 1945 es va fer una operació semblant a les torres del temple de la Sagrada Família, on Josep Oriol Palà, Joan Josep Ferrer i Joan Espinet, després d'amagar-se a l'interior de l'edifici, aconseguiren d'arribar a una de les agulles i, a fi de dificultar als bombers la retirada de la quadribarrada, serraren les escales de ferro que conduïen al capdamunt.

El 9 de novembre de 1945, al Palau de la Música Catalana, davant el governador civil Bartolomé Barba Hernández, que havia declarat en arribar a Barcelona: «El problema catalán no existe», va ser desplegada des de la lluern central una gran bandera catalana, al mig d'un concert de l'Orquestra Municipal de Barcelona. El mecanisme que s'hi utilitzà no va funcionar a la perfecció, però la bandera es va fer visible mentre el governador abandonava el Palau de la Música i l'endemà imposava una multa de deu mil pessetes de l'època a l'Orfeó Català, que havia estat autoritzat feia poc a tornar a funcionar. Però no hi va haver clausura temporal com en temps de Primo de Rivera. Els autors del fet foren uns joves dels Grups Nacionals de Resistència.

L'FNCC patí una caiguda en cadena arran de la detenció casual el 8 de juny de 1946 d'Emili Boté, que formava part d'un escamot que preparava un desplegament de dues grans

senyeres a les torres de l'estadi de Montjuïc, on l'endemà es jugava la final de la Copa del Generalíssim entre el València i el Reial Madrid. A conseqüència de les tortures a què fou sotmès el detingut, foren empresonats Martínez Vendrell i dotze components més del grup.

Però l'FNCC no desaparegué, i el 27 d'abril de 1947 col·locà una gran senyera a dalt de la Gorra Frígia, a Montserrat, que va ser contemplada per les autoritats franquistes i les cent mil persones que s'hi congregaven amb motiu de la festa de l'entronització de la Mare de Déu. La policia no la pogué retirar i onejà tota la jornada damunt la plaça del monestir. Joan Espinet i Manuel Fontic foren els autors de l'acció.

El Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona va ser en 1952 un esdeveniment culminant del nacionalcatolicisme franquista que cercava l'aval del Vaticà i va atraure molts estrangers per primer cop després de la II Guerra Mundial. Era una ocasió extraordinària per a una exhibició de la bandera prohibida. En un tallafocs de la carena de Collserola, entre Sant Pere Màrtir i Vallvidrera, ben visible des de la nova plaça de Pius XII on se celebrava l'acte culminant del congrés presidit per Franco i pel cardenal Tedeschini, una colla d'escoltes, dirigits per Vallespí i Clos, desplegaren en direcció a Pedralbes una enorme bandera catalana que Pere Figuera, Joan Reventós i Raimon Galí havien amagat prèviament al cim. No hi hagué detencions.

En 1953, Pere Figuera, cap del grup d'activistes que col·locaren banderes catalanes a la Universitat i en un cable del carrer d'Aragó, va ser detingut. Resistí la tortura i no donà el nom de ningú. Es va estar a la presó gairebé un any. En sortí pel maig de 1954.

En el transcurs dels anys seixanta, encara que la llengua catalana continuava exclosa de l'escola, de la premsa diària, de la ràdio i televisió, l'edició de llibres en català juntament amb l'èxit de la Nova Cançó tendiren a donar una falsa impressió de normalitat. La col·locació de banderes catalanes va caure en desús i hi va haver un afebliment simbòlic

del catalanisme. Però en 1969 reaparegué l'estelada arran de l'escissió de l'FNCC amb la creació del Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans. L'FNCC no havia utilitzat l'estelada, però el PSAN la féu reaparèixer si bé alterada en els colors. Atès que el PSAN volia tant la revolució social com la nacional, el nou grup canvià l'estel blanc per un de vermell, i com que no hauria destacat sobre fons blau marí, canvià el color del triangle pel blanc. Per un moment es discutí si calia posar-hi tres estrelles en lloc d'una com a símbol dels Països Catalans, però al final això es descartà i en restà només una.

En produir-se l'escissió del PSAN en 1976 amb la constitució del Moviment d'Unificació Marxista dels Països Catalans (MUM), aquest grup continuà amb la mateixa ensenya, però el PSAN, per diferenciar-se, adoptà el triangle groc que ja havia pres en 1972 a Perpinyà l'Esquerra Catalana dels Treballadors, amb l'argument que el blanc era vist a França com el color de la monarquia. Amb la desaparició del BEAN (Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional) en 1982, desaparegué també l'estelada amb el triangle blanc i restà només la del triangle groc com a insígnia independentista predominant, que passà del PSAN als successius agrupaments de signe similar, com el Moviment de Defensa de la Terra entre els anys 1984 i 1989, el de la seva autodissolució aquest darrer, o de Terra Lliure, desapareguda per voluntat pròpia en 1995.

Des del final dels anys vuitanta, l'estelada amb el triangle groc es va difondre, deslligada de la militància partidista, en els concerts de rock català primer, i al Camp Nou després. Resulta un distintiu juvenil inconformista davant la quadribarrada, ja oficialitzada i sempre hissada al costat de la bandera espanyola. Mentrestant, l'estelada del triangle blau ha estat adoptada per la Joventut Nacionalista de Convergència Democràtica de Catalunya.

Al Camp Nou, de la mateixa manera que la Marcha Real ha estat xiulada, és molt mal vist exhibir la bandera espanyola. Una vegada que una penya barcelonista de Toledo es

va presentar amb una bandera del Barça per un costat i l'espanyola per l'altre, va ser insultada i amenaçada fins que la van plegar. Els barcelonistes, quan l'equip juga en un camp europeu, porten només banderes catalanes, a més de les del club, però no en porten d'espanyoles.

Sorpren que la Generalitat de Catalunya no s'hagués oposat al fet que la Diputació General d'Aragó adoptés en 1978 la mateixa bandera de les quatre barres sense ni tan sols un senyal diferenciador com en el cas del País Valencià o les Balears, països que realment havien tingut per ensenya els quatre pals. Cap historiador aragonès dels segles passats no havia tingut la quadribarrada per escut territorial d'Aragó excepte l'anticatalà i falsificador José Pellicer en el segle XVII. La creu d'Alcoraz amb els quatre caps de sarraí era l'emblema aragonès adoptat pels reis del Casal de Barcelona. En la discussió de quina havia de ser la bandera d'Aragó durant la Segona República, les esquerres no hi volien una creu, i les dretes defensaven una ensenya blanca amb la creu vermella plena com la de sant Jordi. El Consell d'Aragó, radicat a Casp durant la guerra civil, decidí que la bandera seria la catalana però amb l'escut d'Aragó al centre.

Quaranta anys després, en 1977, es presentaren onze projectes de bandera, però finalment la Diputació General d'Aragó adoptà la quadribarrada sense escut. La manca de reacció catalana no deixa de ser xocant. Dos països no poden tenir la mateixa bandera, i encara menys si són veïns. Navarra no va permetre que Euskadi posés en el seu escut les cadenes navarreses.

La quadribarrada i *Els segadors* continuen essent símbols insubstituïbles de Catalunya, encara que l'estelada competeixi amb la bandera oficial i que l'himne, de tan poc cantat i interpretat, sigui poc conegut encara ara. Així resulta que és molt menys conegut i cantat que l'himne del Barça, compost en 1974.

L'any 1975, durant les Sis Hores de Cançó a Canet de Mar o Canet Rock, davant quaranta mil joves, Rafael Subirachs va cantar la cançó tradicional narrativa de *Els segadors* amb el seguit de greuges contra el «rei nostre senyor» i el «comte d'Olivar».

Els Segadors, amb lletra moderna, va ser declarat himne oficial de Catalunya amb la llei 1/1993 del Parlament de Catalunya. Però abans fou present fins i tot en l'obertura dels Jocs Olímpics de 1992, celebrats a Barcelona. No sembla haver tingut gaire efecte una instrucció del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de 29 de maig de 2001, que establí que calia ensenyar *Els segadors* a les escoles. En 1994 la Generalitat havia publicat un manual escolar titulat *Símbols de Catalunya*, escrit per Jordi Dolcet i Antoni Moga, amb una segona edició ampliada en 1996 amb propostes didàctiques i una versió abreujada en altres llengües. El llibre parlava de dotze símbols: la bandera, l'himne *Els segadors*, l'Onze de Setembre com a diada nacional, Montserrat, les institucions catalanes de Govern, Sant Jordi, la sardana, el Pi de les Tres Branques, els castellers, la barretina, la flama del Canigó i l'art romànic. No se'n van fer noves edicions, i tot indica que va tenir una difusió insuficient. No hi ha hagut noves iniciatives similars des d'aquella. ◆